

AHMOSE NEFERTARI
Matka dynastie a osobnost na trůnu
Hana Navrátilová

Počátky Nové říše

V dnešním obecném povědomí patří egyptská Nová říše, ovládaná osobnostmi jako Hatšepsut, Achnaton, Tutanchamon či Ramesse II., k oblíbeným historickým obdobím.

Éra, kterou dnes nazýváme Novou říší, není jen egyptologickým konstruktem. Její počátek – jen postupně se vynořující při trpělivém studiu tehdejších pramenů – byl ovšem slavnou a obdivovanou dobou i pro samotné Egyptany. Je to tím zřejmější, že na jejím počátku stojí nová, 18. dynastie, která začíná novou éru poté, co se králům 17. dynastie, sídlícím ve Vasetu, podařilo vypudit Hyksósy (asijské nájezdníky) ze země. Přitom však panovníci 17. i 18. dynastie pocházeli z jednoho vasetského panovnického rodu a poslední králové 17. a první králové 18. dynastie jsou vlastně jen dvě generace téže rodiny – přinejmenším se takto alespoň představují.

Počátek 18. dynastie je spojen se znovuobnovením jednotného egyptského státu, což si ovšem vyžadovalo také nové upevnění vládnoucí dynastie a poněkud nový pohled na úřad panovníka. Ačkoliv byl král po tisíciletí formální osou egyptské společnosti, jeho reálné postavení se v průběhu dějin měnilo. Samozřejmě, „nový“ pohled neznamená v tomto případě nijak revolučně převratný, spíše můžeme mluvit o určitém celkovém „znovuobnovení“ – což je termín, který by asi vyhovoval těž Egyptanům. Nová dynastie musela svou vládu podpořit účinnými argumenty a nakolik se jí to dařilo, můžeme sledovat v propagandě prvních králů 18. dynastie.

Historické prameny nás informují o průběhu tažení a bitev samozřejmě již z perspektivy vítězných vládců, takže mnoho detailů je pro nás nyní ztraceno. Jak v soudobých pramenech, tak v tradici ovšem shodně vyniká postava prvního krále nově sjednoceného Egypta – a z egyptologické perspektivy prvního krále Nové říše – Ahmose I. (1550–1525 př. Kr.).

Ahmose dokončil plány svého příbuzného (patrně bratra) Kamoseho, který zahájil postup na sever proti Hyksósům. Zda Kamose ve svých útocích proti Asijcům zprvu uspěl náhodou a pak se povzbuzen štěstím pustil do dalšího tažení, či zda šlo o dobře připravenou, dlouhodobě plánovanou kampaň, se již dozvíme jen stěží. V každém případě ji Ahmose I. dokázal po letech dalších tažení úspěšně završit a dokonce v ní dále pokračovat a rozšířit hranice Egypta směrem do Syropalestiny i do Núbie. Památníky Ahmose I. teprve nyní vycházejí na světlo světa ve své úplnosti a díky no-

vým a revidovaným archeologickým výzkumům v oblasti Abydu ve středním Egyptě se tak nepochybně dozvíme více.

Ahmoše se ovšem neomezil na válečnickou aktivitu, ale také pokračoval, jak uvádí na svých stélách, v celkové obnově země, předně v rekonstrukci chrámů. Zdá se, že určitou pozornost věnoval i hrobkám svých předchůdců a svých předků.

Dá se říci, že během své vlády dosáhl několika významných úspěchů, které lze ve zkratce shrnout následovně:

- Dobyhl město Hatuařet (Avaris - oblast Qantiru a Tell ed-Dab'cy) a tím završil porážku Hyksosů;
- Spojil tedy celý prostor Horního a Dolního Egypta od Dely po první katarakt;
- Zahájil expanzivní politiku vůči Núbii a Syropalestině;
- Věnoval se stavebním aktivitám a snad také rekonstrukcím starších staveb.

Jeho vláda je dokumentována hned několika pozoruhodnými stélami, které navíc v určitém smyslu zahajují dlouhou řadu podobných dokumentů panovníků Nové říše. Ahmoše vystupuje jako král-bojovník, ale také jako král-organizátor, a to patřičně energicky. První stránka jeho působení je doložena mj. i nově objevenými fragmenty reliéfů v Abydu, druhá pak ponejvíce jeho nápisy na stélách, jako je například „stéla o bouři“. Ta je mezi badateli velmi populární, neboť její text popisuje mimo jiné přírodní katastrofu, snad bouři či záplavu, jež byla po jistou dobu spojována s proslulou erupcí na ostrově Théra a která patrně způsobila někdy v průběhu Ahmosovy vlády škody v egyptské zemi. Král ovšem, v duchu své role garanta *maat*, neštěstí a škodám čelil a pustil se do jejich nápravy. Navíc se patrně přitom zjistilo poškození starších významných staveb - například hrobek, a Ahmoše se rozhodl vypořádat i s tímto problémem. Jeho jméno se objevuje v lomech, např. v Bosře a Masaare, a jeho stavební aktivity byly ve vybraných místech početné. Dokládají to již zmíněné nálezy v Abydu, např. zbytky chrámové výzdoby, kultovní stavba - kenotaf apod.

V Abydu se rozhodl věnovat pozornost také kultu předků, o čemž hovoří stéla pro královnu Tetišeri, o níž se dále ještě vícekrát zmíníme. Tato stéla nás svým textem ovšem přivádí k tomu, že Ahmoše nestál v čele nově sjednoceného Egypta sám. Jako král musel mít partnerku, přinejmenším z rituálních důvodů, avšak o královně, jež stanula po jeho boku a objevuje se i na zmíněné stéle, se rozhodně nedá říci, že by byla pouze ceremoniální postavou, jakousi tváří s titulem. Její pozoruhodná úloha se přitom nevymyká z rolí výrazných ženských postav, které se objevily na historické scéně Egypta počátků Nové říše.

Ahmose Nefertari jako královna

Jestliže jedno úsloví praví, že za každým úspěšným mužem někdo stojí – a to moudrá žena, mohl by to příběh krále Ahmose potvrzovat. Jeho choť a zároveň sestra, královna Ahmose Nefertari, si nepochybně zaslouží místo v galerii velkých královen, a to nejen v dimenzích starověkého Egypta.

S jejím jménem je spojeno hned několik dokumentů, které v egyptologii vzbudily velkou pozornost. Je první královnou, o níž víme, že nesla titul a vykonávala funkci „božské manželky Amonovy“. Tento kněžský úřad, spojený s kněžstvem boha Amona ve městě Vasetu, byl nejen obřadní funkcí s konkrétními povinnostmi, ale jeho nositelka byla rovněž hospodářsky zajištěna. V pozdějších dobách – v 1. tisíciletí př. Kr. – se z něj vyvinul nástroj, jímž se panovník snažil udržet oblast Vasetu pod kontrolou. K tomu však, jak se domnívá například Donald Redford, došlo až dlouho poté, co Ahmose Nefertari tento úřad přijala. Samozřejmě ani v její době nelze vyloučit ze strany panovníka myšlenku, že by tímto způsobem mohl lépe dohlížet na bohatnoucí kněžstvo vasetského dynastického boha. V textu vytesaném na tzv. „Darovací stéle“ se dovídáme podrobnosti o tom, jak se Ahmose Nefertari ujala tohoto úřadu.

Stéla zachycuje krále Ahmose I., jeho choť královnu Ahmose Nefertari a jejich syna před bohem Amonem. Text hovoří o tom, že král svou ženu, která přebírá mj. titul „druhého proroka“ boha Amona (možná mohla rozhodovat o obsazení této, jinak patrně mužské, funkce), vybavil statky, cennými předměty a zásobami. Obsah stély je mezi egyptology stále diskutován, zdá se však, že skutečně obsahuje definici hmotného zaopatření královny Ahmose Nefertari z hlediska jejího úřadu božské manželky boha Amona. Tento titul je jí vlastní a vidíme ji také zobrazenou, jak tuto kněžskou funkci skutečně vykonává, a to na reliéfech na blocích nalezených v Karnaku (ve dvoře u 7. pylonu, tzv. dvoře se skryší – cachette). Bloky se datují obvykle do doby vlády Amenhotepa I., královnina syna. Královna má přitom charakteristický oděv božských manželek Amonových, který se pak traduje až do Pozdní doby: přiléhavou krátkou paruku (či snad závoj kryjící hlavu) se stuhou a dlouhou tuniku, která v umělecké stylizaci vypadá jako velmi přiléhavý šat, navíc přepásaný. Tento šat potom nalézáme jako typický pro ženy s titulem božské manželky, tj. *hmt ntr*, na stěnách vasetských chrámů od 18. po 25. dynastii. Je v něm zachycena například bezejmenná *hmt ntr* na stěnách tzv. Červené kaple královny Hatšepsuty (která mj. tento titul také sama nesla a patrně se nechala při obřadu zastupovat) a je tak zobrazena i jedna z „božských manželek a adorátorek“ Pozdní doby, která vykonávala tuto funkci za etiopského panovníka Taharky.

Její typickým odznakem je také sistrum. Tento nástroj patří k mnoha egyptským chrámovým i dvorským obřadům. Nemůžeme sice přesně určit všechny kontexty užití sistra, některé se však dají odhadnout. Tak napří-

klad víme, že sestra se objevují již v době Střední říše v literárním podání příběhu o Sinuhetovi, kdy slyšíme o princeznách, které si přinesly s sebou sestra k pobavení – či k uklidnění – svého královského otce. Totéž mohlo platit i o roli kněžek se sestry v kultu boha. Ahmose Nefertari byla tedy velmi pravděpodobně skutečně první výkonnou nositelkou titulu *hmt ntr*. Jeho udělení *post mortem* její a Ahmosově matce Ahhotep, občas pokládáné za první „božskou manželku“, mělo pravděpodobně pouze dodatečně zvýšit prestiž předchozí královny. Ta byla svým synem Ahmosem velice ctěna, což dokládá text jeho stély CG 34002 i šperky a zbraně s Ahmosovým jménem, které byly uloženy v její hrobce, odkryté Augustem Mariettem. Tento způsob, tj. dodatečné ozdobení zesnulé osoby vyšším titulem, se měl objevit i u dalších královských žen 18. dynastie.

Ahmose Nefertari ovšem titul skutečně užívala ještě za života svého chotě a také tak vystupovala. I když je uváděna v nápisech společně s Ahmosem a má titul „velké královské manželky“ (*hmt nswt wrt*), je současně také „božskou manželkou“ (*hmt ntr*), jako například na nápisu v Iomech v Bosře u Asjútu a také jinde, např. opět na stéle pro královnu Tetišeri.

Další soudobé textové prameny se zdají potvrzovat, že její role nebyla pouze formální, tj. neomezovala se na to, že by se uváděly její tituly a jméno, aniž by však sama královna měla s danou aktivitou co do činění. Naopak se zdá, že stála po boku svého chotě při vládním rozhodování. Výrazně to dokládá právě stéla pro královnu Tetišeri, která byla pravděpodobně babičkou jak Ahmose I., tak jeho choti Ahmose Nefetari. Tato stéla byla nalezena v Abydu, v kultovním místě, kterému král věnoval velkou pozornost.

Sedmnáct čitelných řádků této stély nás informuje, co se královský pár Ahmose a Ahmose Nefertari rozhodl vykonat pro svou babičku. Významné je jednak Ahmosovo pojetí toho, co se rozhodl učinit, a jednak úloha, kterou přitom hrála jeho choť Ahmose Nefertari. Král charakterizuje své rozhodnutí o podpoře kultu a vybudování kultovního místa své babičky takto:

n zp irj nsw.t tpj.w ʕ.w mji.tt irj n mw.wt=sn

„Dosud žádný předchozí král neučinil něco podobného pro svou matku.“

„Matka“ v egyptštině, která neměla příliš pestré názvosloví rodinných příslušníků, označuje mnohdy prostě ženského předka – v tomto případě tedy babičku.

Co se týče úlohy královny, tato vystupuje jako rádce svého chotě – o jejich poradě se říká:

hm.t ntr hm.t nswt wr.t iʕh-msj nfr.t-ir.j ʕnh.tj hft hm-f.

„Božská manželka, velká královská manželka, Ahmose Nefertari, nechť žije, byla s Jeho Veličenstvem“ a projednávali kultovní záležitost,

text praví: *w^c dd-f hft sn.wj-f* – „a hovořili jeden s druhým“, potažmo „a druh s druhem hovořil“. Královna i král zde vystupují jako rovnocenní účastníci hovoru (*w^c* a *sn.wj-f* tedy doslova „jeden“ a „jeho druh“, dokonce jsou oba v mužském rodě), a královna tedy není jenom přizvukujícím chórem, jako tomu bývá u žánru tzv. královských novel v jejich klasickém vydání, kde král rokuje se svými dvořany a on je tím, kdo – často oproti jejich mínění – prosadí správné řešení dané situace.

Kromě textu této stély jsou ovšem patrné i jiné stopy toho, že královna dokázala být samostatně činná a na vládních aktivitách svého chotě se podílela nemalou měrou. Její jméno najdeme kromě Bosry i v lomech v Masaare a na velkém množství různých předmětů – například řada skarabů nese její kartuše. Je však pravdou, že konkrétně u skarabů musíme rozlišovat ty, které byly vyrobeny za jejího života, a ty, které se již vztahují k posmrtné úctě, projevované vůči její osobě. Podobně můžeme spekulovat o vázách a kultovních předmětech s jejím jménem, které však již – pokud vůbec souvisejí s dobou života Ahmose Nefertari, a ne s jejím posmrtným kultem – nepocházejí z doby vlády Ahmose I., ale jeho nástupců. Celkově však jsou činnosti a aktivity Ahmose Nefertari za života jejího muže doloženy bohatě. Vybudovala si prestižní postavení a spolu s bratrem založila dynastii, která měla vstoupit do povědomí králů i ostatních Egypťanů Nové říše velmi silně. Jistě se o to zasloužila i prezentace královské moci a aktivit, které, jak jsme viděli, byly podávány jako jedinečné, promyšlené, projevující úctu k předkům a udržující světový řád, jehož byl egyptský panovník garantem.

Jací za touto historií ponechanou fasádou byli skuteční lidé, je vzhledem k dochovaným pramenům již jen předmětem spekulací, které by se neměly v pracích historiků objevovat, pokud nemají v pramenech alespoň určité zakotvení. Zde se však nemůžeme ubránit dojmu, že královský pár Ahmose I. a Ahmose Nefertari musel být výjimečný.

Obecně lze samozřejmě říci, že role královny ve staroegyptském státě nebyla právě malá. Při hodnocení jednotlivých osob, které nesly tento titul, musíme být opatrní a posuzovat vždy celkovou situaci a standardní rituální roli královny v dané době. Na počátku 18. dynastie nebyla Ahmose Nefertari jedinou silnou ženskou osobností v královské rodině. Její matka Ahhotep musela velmi pravděpodobně poté, co její bratr a manžel Sekenenre Tao padl v boji proti Hyksosům, vládnout jako regentka svých synů Kamose a Ahmose. Věnovali jí později cennou pohřební výbavu a i jinak, jak jsme již viděli v souvislosti s titulem „božské manželky“, jí všestranně projevovali úctu. Ahmose Nefertari tedy měla v jistém smyslu na co navazovat. Lze rovněž říci, že svou rolí po boku krále splňovala ideální představu Egypťanů o manželství (nakolik ji můžeme odhadnout), v němž oba členové páru mohou plnit trochu odlišné, avšak co do významu rovnocenné povinnosti.

Královně ovšem nebylo dopřáno, aby po boku svého bratra a chotě strávila celou pozemskou existenci. Ahmose Nefertari ovdověla a nástupu na trůn se dočkal snad jediný přeživší syn, Amenhotep. Nevíme, zda Ahmosino manželství s Ahmosem I. trvalo tak dlouho jako jeho vláda, tedy okolo 25 let, vyloučit to však nelze. Zdá se, že měla 4 syny a 4 dcery, tedy celkem osm dětí, což naznačuje určitou dobu trvání svazku a přispívá k dojmu, že se jednalo o všestranně harmonický vztah. Princové Siamon, Ahmesanch (dle některých jen Ahmose) a Ahmose Sapair zřejmě zemřeli ještě za života svého otce. Tři dcery byly snad alespoň formálně držitelkami titulu „božská manželka“, aby nově vybudovaná tradice měla pokračování. Sama Ahmose Nefertari se však musela jako královna vdova (z pohledu Egyptanů spíše „královna matka“) ujmout mnohem větších povinností.

Ahmose Nefertari jako královna vdova

Ahmose Nefertari nezůstala v pozadí historických událostí Egypta 18. dynastie ani po smrti svého chotě Ahmose I. Je pravděpodobné, že na počátku vlády Amenhotepa I., který nebyl nejstarším synem královského páru, ale spíše až třetím, mohla vzhledem k jeho nevysokému věku vykonávat jeho matka funkci regentky. Neprohlásila se králem, nicméně její pozice musila být silná – figuruje vedle Amenhotepa častěji než jeho choť (a sestra?), již mohla být další princezna z rodiny, snad jménem Ahhotep či Meritammon. Tradice také postavila Ahmose Nefertari a Amenhotepa I. vedle sebe jako ochránce vasetské nekropole, ale to je již jiný příběh.

Amenhotep I. vládl více než 20 let a jeho matka jej přežila – je doložena na památkách z doby jeho vlády (viz např. výše zmíněné bloky z Karnaku, kde vykonává svou kněžskou funkci) a je také doložena na památkách z doby vlády jeho nástupce. Dožila se tedy ještě nástupu Amenhotepova dědice Thutmose I., který se oženil s princeznou Ahmose, snad její další dcerou. Dcerou Thutmose I. a Ahmose pak byla královna Hatšepsut.

Thutmose I. uctil královnu Ahmose Nefertari a nechal ji zobrazit na stéle, ohlašující jeho nástup na trůn. Jde o stélu, kde se nástup krále Thutmose sděluje núbijskému místokráli. Ahmose Nefertari je zde zachycena společně s Ahmose, manželkou krále Thutmose I. O původu obou těchto manželů se vedou spory, ačkoliv se dlouho uvažuje o možnosti, že Thutmose byl buď nekrálovského původu, nebo ze vzdálenější větve dynastie, a že Ahmose mohla být, jak již bylo řečeno, princeznou, která mu sňatkem dopomohla k trůnu. Thutmose I. působí jako král, který se snažil zdůraznit svou legitimitu také návazností na předchozí panovníky. Tomu by nasvědčovala i skutečnost, že na jeho stéle vystupuje významná osobnost z počátků dynastie – tedy Ahmose Nefertari. Tím jako by bylo dáno sepětí s předchozími generacemi egyptských vládců. Této situaci by mohl odpovídat rovněž fakt, že Thutmose I. se postaral o její pohřeb. Ahmose Nefer-

tari tedy byla mocnou osobností v královské rodině, kterou respektovalo několik generací panovníků, přímo či nepřímo od ní patrně odvozujících svůj nárok na trůn.

Její význam, který přesahoval pouhou skutečností, že byla chotí krále Ahmose I., se zdá být potvrzován také zobrazením v hrobce TT 15 v Drá Abú en-Naga (opět v blízkost jejího předpokládaného pohřbu a kultu), která patří jistému Tetikovi, a Ahmose Nefertari je zde znázorněna jako účastnice při adoraci bohyně Hathory, a to sama, bez doprovodu chotě Ahmose či syna Amenhotepa I.

V této hrobce je označena jako „žijící/necht žije věčně“, tj. s epitetem častým u ještě živých osob, byť to, jak dokládají například některé nápisy z Dér el-Medíny z ramessovské doby, nemusí být pravidlem (třeba Thuthermaktufův nápis z doby Ramesse II. na sošce královny dnes v Louvru, N 470, naposled publikováno Guillemette Andreu).

Tetikova hrobka je však z doby jejímu životu podstatně bližší. Není tedy možné jednoduše spojit její přítomnost zde s jejím pozdějším postavením ochránčyně thébské nekropole, pro něž je zobrazována v soukromých hrobkách z pozdějších dob. Její celková titulatura v TT 15 praví, že je *s3t nswt, snt nswt, hmt nswt, hmt ntr Nfirt-iry ʿnḥti dt* – tedy „dcera krále, sestra krále, královská manželka, božská manželka, Nefertari, necht žije věčně!“

Její posmrtný osud byl, jako tomu bylo v případě mnoha významných panovnických osobností starého Egypta, poněkud komplikovaný. Její původní hrobkou snad mohla být tzv. hrobka B v Drá Abú en-Naga v západním Vasetu, kde se našlo několik váz s jejím jménem a která se datuje do dob Amenhotepa I. Co lze říci s určitostí, je jen obecné konstatování, že pohřebiště Drá Abú en-Naga je spojeno s počátky 18. dynastie a mohlo být královským pohřebištěm předtím, než se panovníci přesunuli do Údolí králů.

Ahmose Nefertari také patrně měla zádušní chrám, resp. její kult mohl být přítomen v chrámu zvaném *Mn st*, což je kultovní stavba nacházející se právě v blízkosti pohřebiště Drá Abú en-Naga. Zádušní chrám z Nové říše, jakých najdeme na Západním břehu ve Vasetu celou řadu, je v podstatě rovněž božský chrám, v němž je společně přítomen kult božstva i zesnulé osoby – většinou panovníka, výjimečně jiné osobnosti (příkladem může být později za Amenhotepa III. královský rádce a architekt Amenhotep, syn Hapuův).

Jméno Ahmose Nefertari známe ovšem i z cihel stavby připisované Amenhotepu I. v Dér el-Bahrí. Ostatně s Dér el-Bahrí se měl zřejmě spojit i osud jejího pohřbeného těla. Předpokládá se, že mumie asi šedesátileté dámy, nalezená v hrobce DB 320, tedy v jedné ze skryšů mumii v Dér el-Bahrí, by mohla být Ahmose Nefertari. Nelze však hovořit o jistotě, na rakvi si ce stojí její jméno, avšak to není zcela stoprocentní záruka. Rakev nese pro královny charakteristickou pokrývku hlavy, tedy korunu se dvěma pery. V její rakvi byl ovšem uložen ještě Ramesse III., takže ani mumie, která se

za Ahmose Nefertari pokládá, nemusela být původní obyvatelkou. Na druhou stranu je rovněž pravdou, že věk přes šedesát let by byl pro královnu odpovídající – žila po celou dobu vlády Ahmose I. (asi 25 let), Amenhotepa I. (okolo 20–25 let). Pravda, v době nástupu Ahmose I. na trůn mohla být v útlém věku, stejně jako král sám, neboť Ahmosův předchůdce Kamose vládl krátce (kolem 3–6 let), a je možno uvažovat, že i za Ahmose po jistou dobu vykonávala regentství matka Ahhotep. Jistotu do identifikací mumií by mohla vnést až případná revize antropologického průzkumu tělesných ostatků jednotlivých králů.

Osud tělesných ostatků připisovaných královně Ahmose Nefertari tedy nebyl příliš utěšený, a to ještě unikly úplnému zničení, i když ne oloupení. Její památka ovšem ve Vasetu, zejména Západním, žila mnohem bohatším „druhým životem“.

Ahmose Nefertari jako matka dynastie a božská osobnost

Ahmose Nefertari jako zesnulá královna a božská osobnost patří k výrazným postavám vasetského panteonu. Její role ochránčyně však nevznikla v prostředí řemeslnické vesnice Dér el-Medína (tak ji známe dnes, pod arabským místním názvem, původně se patrně jmenovala „Místo pravdy“) nijak náhodně.

Za zakladatele vesnice je považován její syn, Amenhotep I., a již jsme si povšimli, jak velkou roli v jeho vládě (jistě však i životě) hrála jeho matka. To do jisté míry vysvětluje rovněž její přítomnost coby ochránčyně vesnice. Vystupovala ovšem nejen s Amenhotepem I., ale i samostatně. Zde je možno mj. poukázat na její přítomnost v TT 15, kde se účastní Hathořiny kultovní slavnosti. Zůstala snad v tradici prostřednicí Hathořina kultu? Kořeny úcty, projevované Ahmose Nefertari, musejí být velmi rozmanité. V Dér el-Medíně je mnoho dokladů pro její kult, či úctu jí projevovanou. Jsou to sošky, skaraby, ostraka a ponejvíce zobrazení na stélách. Jak vystupuje královna ve své božské roli? Poznáme ji podle tradičních atributů královen, koruny s urey či supího čepce, žezla ve tvaru lotosového květu a velkého náhrdelníku. Bývá dokonce oděna dle dobové módy do příslušného šatu královen. Tak například v ramessovské době má na sobě plisované dobové roucho. Zajímavý detail je, že královna má často – ve své božské roli související s podsvětím – tmavou pleť. Dříve tento fakt vedl k domněnkám o jejím nubijském původu. Ten se však ve světle výkladu, že tato tmavá barva pleti je vlastně božským atributem, jeví nepravděpodobný. Zato takto královna vystupuje velmi často, a to – znovu si připomeňme – nejen se synem Amenhotepem I., ale i sama.

Její přítomnost se navíc neomezuje jen na Dér el-Medínu, najdeme ji i v jiných částech nekropole na Západním břehu, ve výzdobě hrobek v Šech Abd el-Kurně, Kurnet Murai apod. Na stěnách hrobek navíc nevy-

stupuje vždy sama, či jen se synem, ale i ve společnosti dalších významných osobností, ctěných, zejména v ramessovské době, soukromníky. Soukromé hrobky této doby obsahovaly totiž obdobu královských chrámových seznamů (viz níže), v nichž Ahmose Nefertari nechybí. Zdá se, že tyto seznamy v soukromých hrobkách upomínaly nejen na krále, ale též na významné osoby, *pobřbené* v dané oblasti. Královna se ovšem nedočkala božské úcty jen v povědomí komunity řemeslníků budujících královské hroby, či u lidí, kteří byli pohřbíváni v Západním Vasetu. Její dědictví bylo mnohem širší.

Lze totiž dokonce říci, že se zapsala do historického povědomí královských rodin. Donald B. Redford dokonce uvažoval, zda vzor silné královny s titulem „božská manželka“ nemohl ovlivnit královnu Hatšepsut, která ostatně mohla být její vnučkou, v přístupu k vlastní vládě a snaze o ženskou královskou linii s titulem božských manželek. Zda tomu tak vskutku bylo, je otázkou. Pravdou zůstává, že podle dosud známých pramenů byla Hatšepsut další výraznou nositelkou titulu božské manželky, který zkombinovala s vládou – nikoliv ovšem jako Ahmose Nefertari coby regentka, ale zcela otevřeně, dokonce s mužskou královskou titulaturou.

Ahmose Nefertari vystupuje v paměti králů i mnohem méně revolučním způsobem, nejen jako utajená vládní inspirace své vnučky. Najdeme ji na stěnách chrámů za Sethiho I., Ramesse II. a Ramesse III., kde jí králové obětují, staletí po její smrti. Příkladem může být například výzdoba ohradní zdi v Karnaku pořízená Ramessem II. Královna se rovněž objevuje v chrámových seznamech panovníků, opět za Ramesse II. a Ramesse III., a snad naposled až za Herhora, na počátku 21. dynastie. Chrámové seznamy, o něž jde v tomto případě, jsou seznamy kultovní a mají význam pro uctívání předků, resp. předcházejících králů. Ahmose Nefertari je dokonce v některých případech titulována jako „matka“ dotyčných králů, kteří jí obětují.

V poněkud jiné formě se pak mělo znovu projevit její dědictví ve Třetí přechodné a Pozdní době. Funkce božské manželky Amonovy se stala významnou funkcí ve státní správě a prestižním titulem královských princezen, vybíraných k této úloze proto, aby zajistily svým královským příbuzným, ať již to byli libyjtští vládcí z delty, núbijští vládcí z Napaty, či jejich sajtští následovníci, kontrolu nad Vasetem a zejména nad Amonovým klérem, který měl velmi nezávislé postavení zejména po konci Nové říše a po intermezzu thébské teokracie – vlády boha Amona prostřednictvím jeho kněží. Aby se předešlo potížím, které by mohla způsobit další větve královské rodiny, tyto kněžky žily v celibátu a jejich nástupnictví se řešilo adopcí. To byl podstatný rozdíl od dob, kdy tento úřad držela královna, která byla jinak plně chotí právě vládnoucího panovníka a její děti byly stejně tak dětmi krále, jako boha Amona.

Ačkoliv mnoho podrobností, které jsme zde neměli příležitost detailně popsat, zůstává dosud neobjasněno a královna Ahmose Nefertari se bude

i nadále těšit zasloužené pozornosti badatelů, dá se říci, že její dědictví bylo bohaté a v různých podobách přežilo staletí. Ona sama navíc byla uznávanou pramáti králů a váženou přímluvkyní v záhrobí – v tomto ohledu se dočkala důstojnějšího místa v paměti následujících generací, než její předpokládaná vnučka Hatšepsut, která sice sáhla otevřeně po královské koruně a dokázala ji také důstojně nést, avšak její krok se patrně musel natolik vymykat egyptské představě uspořádání světa, že jí nemělo být dopřáno místo v paměti následujících generací. Úloha královny matky Ahmose Nefertari to naopak dovoľovala.

Literatura

Andreu, Guillemette

1997 *La statuette d'Abmes Nefertari*, Paris: Musée du Louvre.

Gitton, Michel

1981 *L'épouse du dieu Abmès Nefertary*, Paris: CNRS.

Gitton, Michel

1984 *Les divines épouses de la XVIIIe dynastie*, Besançon-Paris: CNRS.

Graefe, Erhart

1981 *Untersuchungen zur Verwaltung und Geschichte der Institution der Gottesgemablin des Amun vom Beginn des Neuen Reiches bis zur Spätzeit* [Ägyptologische Abhandlungen 37], Wiesbaden: Harrassowitz.

Redford, Donald B.,

1976 *History and chronology of the XVIIIth dynasty of Egypt. Seven studies*, Toronto: Benben Publications.

Robins, Gay

1993 *Women in Ancient Egypt*, London: British Museum Press.

Sander-Hansen, Erich

1940 *Das Gottesweib des Amun*, Copenhagen: Munksgaard.

Troy, Lana

1986 *Patterns of Queenship in Ancient Egyptian Myth and History*, Uppsala: Uppsala University.